

Секція Психологія	
УДК 159.922.8:159.942.5:159.97	
Дата першого надходження статті до видання	2026-07-01
Дата прийняття статті до друку після рецензування	2026-08-01
Дата публікації/оприлюднення	2026-08-01

Взаємозв'язок рівня тривожності та схильності до девіантної поведінки у підлітків 8–9 класів

Рибачук Вадим Михайлович

доктор філософії у галузі психології, практичний психолог,
Коростенський міський ліцей № 2 імені Володимира Сингаївського,
м. Коростень, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7354-7638>

Анотація. Стаття присвячена вивченню взаємозв'язку між рівнем тривожності та схильністю до девіантної поведінки у підлітків 8–9 класів. Актуальність дослідження зумовлена зростанням проявів емоційного неблагополуччя та відхилень у поведінці сучасних школярів молодшого підліткового віку в умовах інтенсивних навчальних навантажень, соціальних змін та впливу цифрового середовища. Підвищена тривожність часто виступає внутрішнім чинником ризику, що сприяє формуванню дезадаптивних стратегій подолання стресу, зокрема адиктивної та девіантної поведінки.

У теоретичній частині роботи проаналізовано психологічні особливості тривожності в підлітковому віці (Л. О. Матохнюк, О. М. Шпортун, Н. Ф. Шевченко, Є. М. Калюжна та ін.), а також сутність і форми девіантної поведінки, з особливим акцентом на адиктивні прояви (А. М. Самойлов, С. Д. Максименко, О. В. Крушельницька, Ю. В. Железнякова, Л. М. Вольнова та інші). Розглянуто когнітивно-поведінкові механізми взаємодії цих феноменів і роль сімейних, шкільних та соціокультурних чинників у їх формуванні.

Емпіричне дослідження проведено на цілеспрямованій вибірці з 40 хлопців 8–9 класів Коростенського міського ліцею №2 імені В. Сингаївського Житомирської області (по 10 осіб із двох 8-х та двох 9-х класів, вік 13–15 років). Використано стандартизовані психодіагностичні методики: «Шкалу тривожності» Тейлора в адаптації М. М. Пейсахова та «Методику виявлення схильності до девіантної поведінки» А. Н. Орла (варіант для хлопців). Обробка даних здійснювалася методами дескриптивної статистики, кореляційного аналізу (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена) та порівняльного аналізу в середовищі Microsoft Excel та SPSS.

Результати показали, що 35% підлітків мають високий рівень тривожності, а 22,5% – високий рівень схильності до девіантної поведінки. Виявлено статистично значущий сильний прямий зв'язок між рівнем тривожності та загальною схильністю до девіантної поведінки ($r = 0,68$ при $p \leq 0,01$). Встановлено лінійну залежність: зі зростанням тривожності суттєво підвищуються показники схильності до девіацій (від 12,4 бали у групі з низькою тривожністю до 26,3 бали у групі з високою). Проаналізовано розподіл рівнів обох конструктів і їхній вплив на психологічну адаптацію підлітків.

Обговорено практичні наслідки результатів для організації ранньої психопрофілактичної та корекційної роботи у загальноосвітніх закладах. Підкреслено необхідність своєчасного виявлення підвищеної тривожності та впровадження програм розвитку емоційної саморегуляції, конструктивних копінг-стратегій і психологічної підтримки підлітків групи ризику. Отримані дані можуть бути корисними для шкільних психологів, соціальних педагогів, класних керівників та батьків.

Наукова новизна полягає в першому в українському контексті емпіричному дослідженні зазначеного взаємозв'язку саме на вибірці хлопців 8–9 класів з використанням кількісних методів і встановленням конкретних статистичних показників.

Ключові слова: тривожність, девіантна поведінка, підлітки, шкільна тривожність, адиктивна поведінка, психологічна адаптація, 8–9 класи, профілактика, кореляційний аналіз, психопрофілактика.

Ключові слова: тривожність, девіантна поведінка, підлітки, шкільна тривожність, адиктивна поведінка, психологічна адаптація, 8–9 класи, профілактика.

The Relationship Between Anxiety Level and the Tendency Toward Deviant Behavior in Grade 8–9 Adolescents

Rybachuk Vadym Mykhailovych

Doctor of Philosophy in Psychology, Practical Psychologist,
Volodymyr Synhaivskyi Korosten Municipal Lyceum No. 2,
Korosten, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-7354-7638>

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of the relationship between the level of anxiety and the propensity for deviant behavior among adolescents in grades 8–9. The relevance of the research is determined by the growing manifestations of emotional distress and behavioral deviations among modern schoolchildren of younger adolescence under conditions of intensive academic loads, social changes, and the influence of the digital environment. Increased anxiety often acts as an internal risk factor that contributes to the formation of maladaptive stress-coping strategies, particularly addictive and deviant behavior.

The theoretical part analyzes the psychological features of anxiety in adolescence (L. O. Matokhnuk, O. M. Shportun, N. F. Shevchenko, Ye. M. Kalyuzhna, and others), as well as the essence and forms of deviant behavior with a special focus on addictive manifestations (A. M. Samoilov, S. D. Maksymenko, O. V. Krushelnytska, Yu. V. Zheleznyakova, L. M. Volnova, and others). The cognitive-behavioral mechanisms of the interaction between these phenomena and the role of family, school, and sociocultural factors in their formation are considered.

The empirical study was conducted on a purposive sample of 40 boys from grades 8–9 of Volodymyr Synhaivskyi Korosten Municipal Lyceum No. 2 in Zhytomyr region (10 boys from each of two 8th and two 9th grades, aged 13–15 years). Standardized psychodiagnostic tools were used: Taylor's Anxiety Scale adapted by M. M. Peisakhov and A. N. Orel's "Method for Detecting Propensity for Deviant Behavior" (boys' version). Data processing was performed using methods of descriptive statistics, correlation analysis (Spearman's rank correlation coefficient), and comparative analysis in Microsoft Excel and SPSS.

The results revealed that 35% of adolescents have a high level of anxiety, and 22.5% demonstrate a high level of propensity for deviant behavior. A statistically significant strong positive correlation was found between the level of anxiety and the overall propensity for deviant behavior ($r = 0.68$, $p \leq 0.01$). A linear relationship was established: as anxiety increases, the indicators of propensity for deviations significantly rise (from 12.4 points in the low-anxiety group to 26.3 points in the high-anxiety group). The distribution of levels of both constructs and their impact on adolescents' psychological adaptation was analyzed.

The practical implications of the results for organizing early psychoprophylactic and corrective work in general educational institutions are discussed. The necessity of timely detection of increased anxiety and the implementation of programs for developing emotional self-regulation, constructive coping strategies, and psychological support for at-risk

adolescents is emphasized. The obtained data can be useful for school psychologists, social educators, class teachers, and parents.

Scientific novelty lies in the first empirical study in the Ukrainian context of the indicated relationship conducted specifically on a sample of boys in grades 8–9 using quantitative methods and establishing specific statistical indicators.

Keywords: anxiety, deviant behavior, adolescents, school anxiety, addictive behavior, psychological adaptation, grades 8–9, prevention, correlation analysis, psychoprophylaxis.

Вступ

Актуальність проблеми. Підлітковий вік є одним із найбільш чутливих і критичних періодів у розвитку особистості, коли відбувається активне формування самосвідомості, системи цінностей та соціальних компетенцій. Саме в цей час багато учнів 8–9 класів стикаються з інтенсивними емоційними переживаннями, пов'язаними з навчальними навантаженнями, зміною соціального статусу, пошуком власної ідентичності та встановленням нових міжособистісних відносин. Одним із поширених психологічних феноменів цього віку є підвищений рівень тривожності, який часто стає каталізатором різноманітних відхилень у поведінці.

Актуальність теми дослідження зумовлена стійкою тенденцією до зростання проявів девіантної поведінки серед сучасних підлітків. Соціально-економічні зміни, вплив цифрового середовища, проблеми в сімейних стосунках та шкільному колективі створюють умови, за яких тривожність може трансформуватися в різні форми дезадаптивної поведінки, зокрема адиктивної. Зростання кількості випадків шкільної тривожності та девіантних проявів серед учнів 8–9 класів вимагає глибокого наукового осмислення механізмів їх взаємозв'язку [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємозв'язку рівня тривожності та схильності до девіантної поведінки у підлітків залишається недостатньо вивченою в українському контексті, особливо щодо конкретної вікової групи – учнів 8–9 класів. Багато дослідників звертають увагу на окремі аспекти цих явищ. Так, Л. О. Матюхнюк та О. М. Шпортун аналізують психологічні особливості прояву тривожності в підлітковому віці [3], а А. М. Самойлов і колектив авторів (І. Шинкаренко, Р. Міна, А. Лукомська) розглядають адиктивну поведінку як одну з форм девіантної [4; 5].

Виділення невирішеної частини проблеми. Однак комплексних емпіричних досліджень, які б безпосередньо вивчали зв'язок між цими двома конструктами саме в учнівської вибірці 8–9 класів, досі бракує.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та емпірично перевірити наявність і характер взаємозв'язку між рівнем тривожності та схильністю до девіантної поведінки у підлітків 8–9 класів.

Наукова новизна. Уперше в українському контексті проведено емпіричне дослідження взаємозв'язку рівня тривожності (за шкалою Тейлора в адаптації М. М. Пейсахова) та схильності до девіантної поведінки (методика А. Н. Орла, варіант для хлопців) на вибірці 40 хлопців 8–9 класів. Виявлено статистично значущий сильний прямий зв'язок ($r = 0,68$ при $p \leq 0,01$), проаналізовано розподіл рівнів тривожності та девіантності, а також встановлено лінійну залежність між цими конструктами.

Практичне значення. Практична значущість роботи полягає в можливості використання отриманих результатів для розробки профілактичних програм, спрямованих на зниження шкільної тривожності та запобігання девіантним проявам серед підлітків. Теоретичний аналіз та емпіричні дані, представлені в статті, можуть бути корисними для шкільних психологів, соціальних педагогів та батьків.

Методологія

Методи дослідження мають комплексний характер і поєднують теоретичні та емпіричні підходи. На теоретичному етапі було застосовано методи аналізу, синтезу, узагальнення та порівняння наукової літератури з психології розвитку, вікової психології та девіантології. Емпіричний етап базувався на психодіагностичному підході з використанням стандартизованих методик. Дослідження проводилося в груповій формі з дотриманням етичних принципів психологічного дослідження, зокрема анонімності, добровільності участі та інформування батьків.

Джерела даних. Джерелом емпіричних даних стала цілеспрямована вибірка, яка складається з 40 хлопців 8–9 класів Коростенського міського ліцею №2 імені В. Сингаївського Житомирської області (по 10 осіб з двох 8-х та двох 9-х класів). Вік учасників становив 13–15 років. Вибірка була сформована з урахуванням вікових особливостей теми та гендерного аспекту відповідно до варіанту методики А. Н. Орла.

Інструменти аналізу. Для збору даних використовувалися дві стандартизовані психодіагностичні методики: «Шкала тривожності» (шкала Тейлора в адаптації М. М. Пейсахова) для оцінки рівня тривожності та «Методика виявлення схильності до девіантної поведінки» (А. Н. Орел, варіант для хлопців) для оцінки схильності до девіантної поведінки. Обробка результатів здійснювалася за допомогою методів математичної статистики, зокрема описової статистики, кореляційного аналізу з використанням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена та порівняльного аналізу. Розрахунки виконувалися в середовищі Microsoft Excel та SPSS. Результати представлено в табличній та графічній формах.

Обмеження дослідження. Обмеження дослідження пов'язані з особливостями вибірки та дизайну. Вибірка обмежена 40 хлопцями одного навчального закладу Житомирської області, що зменшує можливість широкої генералізації результатів на всю популяцію українських підлітків. Участь брали лише хлопці, тому результати не поширюються на дівчат. Дослідження є крос-секційним (одноразовим), що не дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки. Самооціночний характер методик може містити вплив соціальної бажаності. Крім того, у дослідженні не враховувалися додаткові змінні, такі як сімейне середовище, академічна успішність чи рівень стресу.

Результати

Підлітковий вік є одним із найскладніших періодів у становленні особистості, коли відбувається інтенсивна перебудова емоційної, соціальної та когнітивної сфер. Саме в цей час багато підлітків стикаються з підвищеним рівнем тривожності, яка може стати передумовою для формування схильності до девіантної поведінки. Актуальність вивчення взаємозв'язку цих двох феноменів зумовлена зростанням проявів відхилень у поведінці учнів 8–9 класів, зокрема в умовах сучасного освітнього середовища з його високими вимогами та соціальними викликами.

Тривожність у підлітковому віці розглядається як емоційний стан, що характеризується почуттям невизначеності, передчуттям небезпеки та загальним дискомфортом. Дослідники зазначають, що шкільна тривожність особливо поширена серед учнів молодшого підліткового віку і часто пов'язана з адаптацією до нових соціальних ролей, академічними навантаженнями та міжособистісними стосунками [6; 1]. Л. О. Матохнюк та О. М. Шпортун підкреслюють психологічні особливості прояву тривожності в підлітковому віці, акцентуючи увагу на її вплив на загальний емоційний фон і поведінкові реакції [3]. Крім того, Н. Ф. Шевченко та Є. М. Калюжна описують гіперфункцію тривожності як фактор, що потребує превентивних стратегій у роботі з підлітками [7].

Девіантна поведінка, у свою чергу, визначається як система вчинків, що суперечать соціальним нормам і правилам. Вона може набувати різних форм, зокрема адиктивної

(залежної) поведінки. Багато авторів розглядають адиктивну поведінку як одну з поширених форм девіацій у підлітковому середовищі. Зокрема, А. М. Самойлов зазначає, що адиктивна поведінка є однією з форм девіантної поведінки підлітків [4]. Аналогічної думки дотримуються І. Шинкаренко, Р. Міна та А. Лукомська, які аналізують адиктивну (залежну) поведінку саме в контексті девіацій [5]. С. Д. Максименко та О. В. Крушельницька детально розглядають психологічні механізми адиктивної поведінки у підлітків з позицій когнітивно-поведінкового підходу [8].

Важливим аспектом є взаємозв'язок між рівнем тривожності та схильністю до девіантних проявів. Підвищена тривожність часто виступає внутрішнім чинником, що спонукає підлітка шукати способи психологічної розрядки через ризиковану поведінку, вживання психоактивних речовин, порушення дисципліни чи інші форми відхилень. Ю. В. Железнякова пов'язує адиктивну поведінку із суб'єктивним почуттям самотності молодших підлітків, що часто супроводжується тривожними переживаннями [9]. Л. М. Вольнова у своєму навчально-методичному посібнику приділяє значну увагу профілактиці девіантної поведінки підлітків, наголошуючи на ролі емоційних станів у її формуванні [2].

Когнітивно-поведінкові підходи дозволяють глибше зрозуміти механізми цього взаємозв'язку. Б. В. Мартиненко розглядає когнітивно-поведінкову терапію як ефективний інструмент корекції залежної поведінки у підлітків [10]. Також варто згадати роботи, присвячені впливу сімейного виховання та соціокультурних факторів. М. А. Бідось аналізує роль сімейного середовища у виникненні адиктивної поведінки [11], а колектив авторів на чолі з О. Блиновою досліджує соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості [12].

Іноземні дослідники також підтверджують значущість проблеми. А. Баум пов'язує хронічний стрес і тривожність із інтрузивними образами (intrusive imagery), що може посилювати ризики відхилень [13]. Дж. А. Гумфрі та Ф. Шмаллегер у теоріях девіантної поведінки акцентують увагу на сучасних перспективах пояснення таких проявів [14].

Емпіричне дослідження проводилося на базі Коростенського міського ліцею №2 імені В. Сингаївського Житомирської області. Для емпіричного підтвердження цієї гіпотези було сформовано вибірку з учнів чотирьох класів (два 8-х та два 9-х). З кожного класу було відібрано по 10 хлопців, загалом 40 осіб. Вибірка була цілеспрямованою та відповідала віковим особливостям теми. Вік учасників становив 13–15 років.

Дослідження проводилося за допомогою наступних методик: «Шкала тривожності» (шкала Тейлора в адаптації М. М. Пейсахова) для оцінки рівня тривожності та «Методика виявлення схильності до девіантної поведінки» (А. Н. Орел, варіант для хлопців). Ці інструменти дозволяють отримати кількісні дані про вираженість досліджуваних конструктів і проаналізувати їхній взаємозв'язок. Обробка результатів здійснювалася за допомогою методів математичної статистики: описової статистики, кореляційного аналізу (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена) та порівняльного аналізу. Розрахунки виконувалися в середовищі Microsoft Excel та SPSS. Дослідження проводилося в груповій формі по 10 учасників з кожного класу окремо в умовах шкільних класів з дотриманням етичних принципів (анонімність, добровільність участі, інформування батьків).

Аналіз результатів, отриманих за допомогою Шкали тривожності Тейлора в адаптації М. М. Пейсахова, виявив досить тривожну картину емоційного стану підлітків 8–9 класів. Більшість обстежених хлопців мають середній або високий рівень тривожності, що свідчить про значне емоційне напруження, характерне для цієї вікової групи в сучасних умовах навчання.

Таблиця 1

Розподіл рівнів тривожності у підлітків 8–9 класів (n=40)

Рівень тривожності	Кількість осіб	Відсоток (%)
Низький	8	20,0
Середній	18	45,0
Високий	14	35,0

Джерело: складено автором.

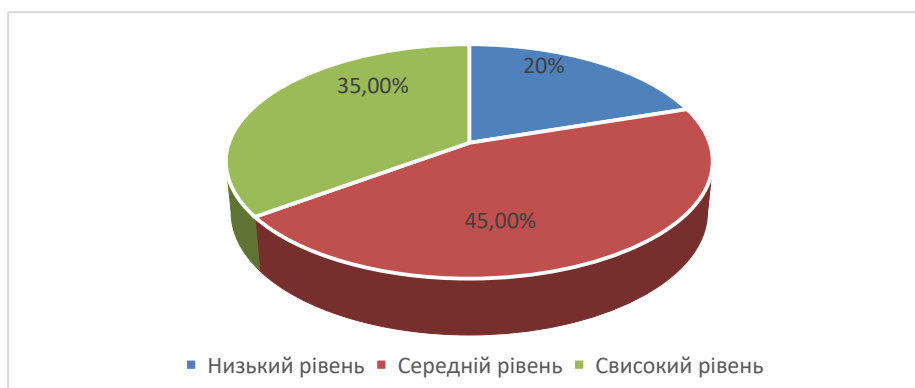

Рис. 1. Розподіл рівнів тривожності у підлітків 8–9 класів (n=40)

Джерело: складено автором.

Як видно з наведених даних, лише п'ята частина респондентів 20% демонструє низький рівень тривожності. Натомість майже половина підлітків 45% має середній рівень, а більше третини хлопців 35% характеризуються високим рівнем тривожності. Такий розподіл вказує на те, що значна частина учнів 8–9 класів постійно перебуває в стані емоційної напруги, яка може негативно впливати на їхню успішність, міжособистісні стосунки та загальну психологічну адаптацію.

Особливу увагу привертає досить висока частка підлітків із високим рівнем тривожності. У цьому віці, коли відбувається активне становлення особистості, стійке емоційне напруження може суттєво ускладнювати процес соціалізації та підвищувати ризик розвитку різних форм дезадаптивної поведінки.

Аналіз результатів за методикою А. Н. Орла показав досить неоднорідну картину щодо схильності підлітків до девіантної поведінки. Найбільшу групу склали хлопці із середнім рівнем схильності 19 осіб, що становить 47,5% від загальної вибірки. Це свідчить про те, що майже половина обстежених підлітків має помірну схильність до порушення соціальних норм і правил, яка, за певних умов, може перерости в реальну девіантну поведінку.

Низький рівень схильності зафіксовано у 12 підлітків (30,0%). Ця група характеризується відносною емоційною стабільністю та адекватним дотриманням соціальних норм. Водночас високий рівень схильності до девіантної поведінки виявили 9 хлопців, що становить 22,5% вибірки. Хоча ця частка не є переважною, вона є досить значною, оскільки вказує на наявність реальної групи ризику серед учнів 8–9 класів.

Таблиця 2

Розподіл рівнів схильності до девіантної поведінки (за методикою А. Н. Орла, n=40)

Рівень схильності	Кількість осіб	Відсоток (%)
Низький	12	30,0
Середній	19	47,5
Високий	9	22,5

Джерело: складено автором.

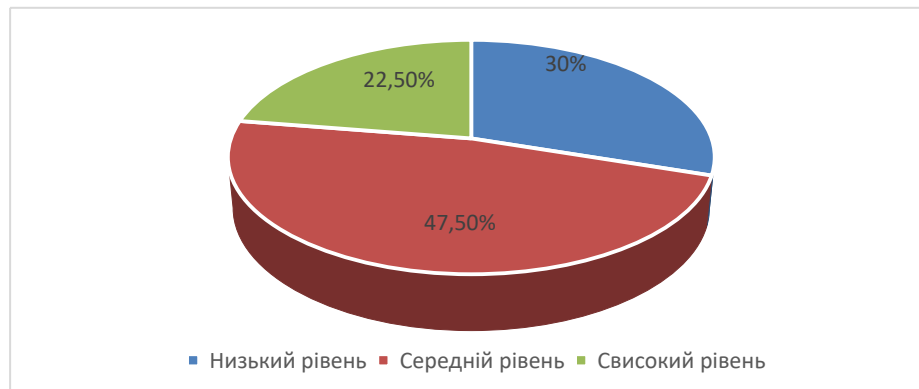

Рис. 2. Розподіл рівнів схильності до девіантної поведінки (за методикою А. Н. Орла, n=40)

Джерело: складено автором.

Таким чином, середній рівень схильності до девіантної поведінки переважає в обстеженій вибірці. Однак особливої уваги заслуговує той факт, що майже чверть підлітків 22,5% потрапляє в групу з високою схильністю. Це потребує невідкладного реагування з боку шкільних психологів, соціальних педагогів та класних керівників.

Для виявлення характеру та щільності зв'язку між двома основними змінними дослідження було проведено кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Цей непараметричний метод є найбільш доцільним для обробки даних психодіагностичних методик, результати яких часто мають порядковий характер.

Таблиця 3

Кореляційна матриця (коефіцієнт Спірмена)

Показник	Рівень тривожності	Загальна схильність до девіантної поведінки
Рівень тривожності	1,000	0,68**
Загальна схильність до девіантної поведінки	0,68**	1,000

Примітка: ** – кореляція значуща на рівні $p \leq 0,01$.

Джерело: складено автором.

Отримані дані свідчать про статистично значущий прямий сильний взаємозв'язок між рівнем тривожності та загальною схильністю до девіантної поведінки ($r = 0,68$ при $p \leq 0,01$). Це означає, що зі зростанням показників тривожності закономірно підвищується і вираженість схильності до девіантних форм поведінки.

Такий результат підтверджує основну гіпотезу дослідження: вищий рівень тривожності у підлітків 8–9 класів супроводжується більшою схильністю до девіантних проявів. Сила кореляційного зв'язку (0,68) вказує на те, що тривожність є важливим психологічним чинником, який суттєво впливає на поведінкову сферу підлітків. Отже, емоційне напруження не лише ускладнює адаптацію школярів, але й виступає значущим предиктором ризикованої та дезадаптивної поведінки.

Аналіз середніх значень виявив чітку тенденцію: зі зростанням рівня тривожності суттєво підвищується і середній бал схильності до девіантної поведінки. У підлітків із низьким рівнем тривожності середній показник склав 12,4 бали. У групі зі середнім рівнем тривожності цей показник зріс до 18,7 балів. Найвищі значення зафіксовано в підлітків із високим рівнем тривожності 26,3 бали.

Таблиця 4

Середні показники схильності до девіантної поведінки залежно від рівня тривожності

Рівень тривожності	Середній бал схильності до девіантної поведінки
Низький	12,4
Середній	18,7
Високий	26,3

Джерело: складено автором.

Таким чином, хлопці з високим рівнем тривожності демонструють майже вдвічі вищі показники схильності до девіантної поведінки порівняно з однолітками, які мають низький рівень тривожності. Різниця між крайніми групами (низький і високий рівень тривожності) становить понад 13 балів, що є досить значущим розривом. Це свідчить про те, що тривожність виступає потужним предиктором ризикованої поведінки та може суттєво посилювати ймовірність девіантних проявів уже в молодшому підлітковому віці.

Отримана градація показників підкреслює лінійну залежність між двома досліджуваними феноменами: чим сильніше підліток переживає тривожність, тим вищою є його схильність до порушення соціальних норм, адиктивних форм поведінки та інших проявів дезадаптації. Такі результати ще раз підтверджують необхідність урахування емоційного стану школярів при організації профілактичної та корекційної роботи.

Обговорення

Інтерпретація результатів. Отримані дані підтверджують основну гіпотезу дослідження: вищий рівень тривожності у підлітків 8–9 класів супроводжується більшою схильністю до девіантних проявів. Сила кореляційного зв'язку ($r = 0,68$) вказує на те, що тривожність є важливим психологічним чинником, який суттєво впливає на поведінкову сферу. Підвищена тривожність, ймовірно, виконує роль внутрішнього чинника ризику, що спонукає підлітків шукати способи психологічної розрядки через ризиковану або адиктивну поведінку. Лінійна залежність між рівнями обох конструктів підкреслює, що емоційне напруження не лише ускладнює адаптацію, але й виступає значущим предиктором дезадаптивної поведінки вже в молодшому підлітковому віці.

Порівняння з іншими дослідженнями. Отримані в ході емпіричного дослідження результати добре узгоджуються з теоретичними положеннями, викладеними в сучасній психологічній літературі. Зокрема, виявлений сильний прямий зв'язок між рівнем тривожності та схильністю до девіантної поведінки підтверджує висновки Л. О. Матохнюк та О. М. Шпортун [3] щодо психологічних особливостей прояву тривожності в підлітковому віці. Аналогічно, наші дані співзвучні з дослідженнями Ю. В. Железнякової [9], яка пов'язує адиктивну поведінку з суб'єктивним почуттям самотності та емоційним неблагополуччям молодших підлітків, а також з роботами С. Д. Максименка та О. В. Крушельницької [8], де адиктивна поведінка розглядається через призму когнітивно-поведінкових механізмів.

Підвищена тривожність, як показало наше дослідження, ймовірно, виконує роль внутрішнього чинника ризику, що спонукає підлітків шукати способи психологічної компенсації та розрядки. У ситуації емоційного напруження, страху невдачі чи соціальної невизначеності деякі хлопці можуть обирати неконструктивні стратегії подолання стресу, від порушення шкільної дисципліни до адиктивних форм поведінки. Саме тому 35% респондентів із високим рівнем тривожності демонстрували суттєво

вищі показники схильності до девіантної поведінки порівняно з однолітками, які відчували себе емоційно стабільніше.

Особливу стурбованість викликає той факт, що значна частина хлопців 8–9 класів перебуває в зоні ризику. У цьому віці, коли особистість ще тільки формується, девіантні прояви можуть швидко закріпитися і перейти в стійкі форми дезадаптації. Це підкреслює нагальну необхідність ранньої профілактичної та корекційної роботи, яка має розпочинатися вже на етапі виявлення підвищеної тривожності, а не після появи очевидних поведінкових проблем.

Наукова новизна (розгорнуто). Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українському психологічному контексті проведено комплексне емпіричне вивчення взаємозв'язку рівня тривожності та схильності до девіантної поведінки саме на вибірці хлопців 8–9 класів. Було встановлено не лише наявність статистично значущого зв'язку, але й його високу силу ($r = 0,68$), а також проаналізовано конкретний розподіл рівнів обох феноменів. Дослідження розкриває лінійну залежність між змінними та пропонує кількісні показники (середні бали схильності залежно від рівня тривожності), що доповнює існуючі теоретичні моделі емпіричними даними. Це дозволяє глибше зрозуміти механізми формування девіантної поведінки в критичний період підліткового розвитку.

Практичне значення (розгорнуто). Практична значущість результатів полягає в можливості їх використання для розробки та впровадження цільових психокорекційних і профілактичних програм у загальноосвітніх закладах. Отримані дані дозволяють шкільним психологам, соціальним педагогам та класним керівникам своєчасно виявляти підлітків групи ризику за рівнем тривожності та проводити превентивну роботу до появи виражених девіантних проявів. Особливо ефективними можуть бути заходи, спрямовані на навчання підлітків ефективним стратегіям емоційної саморегуляції, зниження шкільної тривожності та формування конструктивних копінг-стратегій. Результати також можуть слугувати основою для індивідуальної та групової психологічної підтримки, батьківських консультацій і розробки шкільних програм профілактики. Своєчасне втручання в цьому віковому періоді здатне суттєво знизити ймовірність формування стійких форм дезадаптації та сприяти успішній соціалізації підлітків.

Висновки

Проведене дослідження підтвердило існування статистично значущого позитивного взаємозв'язку між рівнем тривожності та схильністю до девіантної поведінки у підлітків 8–9 класів. Отримані емпіричні дані свідчать, що чим вищий рівень тривожності в учнів, тим сильніше виражена їхня схильність до девіантних проявів. Особливо чітко цей зв'язок простежується в групі хлопців із високим рівнем тривожності, де середні показники за методикою А. Н. Орела майже вдвічі перевищували результати підлітків із низьким рівнем тривожності.

Результати емпіричного етапу узгоджуються з теоретичними положеннями, викладеними в працях Л. О. Матохнюк та О. М. Шпортун [3], Ю. В. Железнякової [9], С. Д. Максименка та О. В. Крушельницької [8], а також Л. М. Вольнової [2]. Підвищена тривожність у підлітковому віці справді виступає важливим внутрішнім чинником ризику, що може спонукати до пошуку психологічної розрядки в адиктивних чи інших дезадаптивних формах поведінки.

Таким чином, гіпотеза дослідження знайшла емпіричне підтвердження. У сучасних шкільних умовах, де учні 8–9 класів переживають інтенсивне навчальне навантаження та соціальні зміни, проблема тривожності потребує більшої уваги з боку психологів і педагогів. Раннє виявлення підвищеної тривожності та проведення профілактичної роботи може суттєво знизити ймовірність формування девіантної поведінки.

Практична значущість отриманих результатів полягає в можливості використання їх для розробки та впровадження цільових психокорекційних і профілактичних програм у загальноосвітніх закладах. Особливо ефективними можуть бути заходи, спрямовані на зниження шкільної тривожності, розвиток емоційної регуляції та формування конструктивних стратегій копінг-поведінки.

Перспективним напрямом подальших досліджень може стати порівняльний аналіз взаємозв'язку тривожності та девіантної поведінки в хлопців і дівчат, а також вивчення ролі сімейних і соціальних факторів у цьому процесі.

Загалом, результати роботи ще раз підкреслюють важливість комплексного психолого-педагогічного супроводу підлітків у критичний період їхнього розвитку. Своєчасна психологічна підтримка сьогодні здатна запобігти серйознішим проблемам у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Шатковська О. І., Кушнір Ю. В. Особливості шкільної тривожності в підлітковому віці як соціально-педагогічна проблема. Молодий вчений. 2017. № 11. С. 835 – 838. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_204 (дата звернення 19.06.2026).
2. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. Ч. II. Практична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. Київ, 2021. 193 с.
3. Матохнюк Л. О., Шпортун О. М. Психологічні особливості прояву тривожності у підлітковому віці. Габітус. 2020. Вип. 19. С. 157–163. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.19.27>.
4. Самойлов А. М. Адиктивна поведінка як одна з форм девіантної поведінки підлітків. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. 2014. № 41. С. 405–409.
5. Шинкаренко І., Міна Р., Лукомська А. Адиктивна (залежна) поведінка як форма девіантної поведінки. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2(115). С. 560–566 DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-6-560-566>.
6. Федорова Л. А., Овадюк І. В. Динаміка шкільної тривожності. Шкільному психологу. Усе для роботи. 2017. № 3. С. 14–17.
7. Шевченко Н. Ф., Калюжна Є. М. Гіперфункція тривожності у підлітків : превентивна стратегія. Практична психологія та соціальна робота. 2007. № 7. С. 17–22.
8. Максименко С. Д., Крушельницька О. В. Психологія адиктивної поведінки у підлітків: когнітивно-поведінковий підхід. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 180 с.
9. Железнякова Ю. В. Адиктивна поведінка як наслідок суб'єктивного почуття самотності молодших підлітків. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2017. № 1. С. 75–83.
10. Мартиненко Б. В. Когнітивно-поведінкова терапія з підлітками, що потребують корекції залежної поведінки. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2024. 180 с.
11. Бідось М. А. Вплив сімейного виховання на виникнення адиктивної поведінки. Тернопіль: ТНТУ, 2020. 82 с.
12. Блинова О., Бабатіна С., Дудка Т., Одінцева А. Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості: колективна монографія. Херсон: Вишемирський В. С., 2018. 428 с.
13. Baum A. Stress, intrusive imagery and chronic distress. Health Psychology. 1990. Vol. 9(6). P. 653–675. DOI: <https://doi.org/10.1037//0278-6133.9.6.653>.

14. Humphrey J. A., Schmallegger F. Theories of Deviant Behavior: II : Contemporary Perspectives. Deviant Behavior. SAGE Publications, 2021. P. 33–48. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781544394947.n3>.

References

1. Shatkovska, O. I., & Kushnir, Yu. V. (2017). Osoblyvosti shkilnoi tryvozhnosti v pidlitkovomu vitsi yak sotsialno-pedahohichna problema [Features of school anxiety in adolescence as a socio-pedagogical problem]. *Molodyi vchenyi*, 11, 835–838. http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_204 [in Ukrainian].
2. Volnova, L. M. (2021). Profilaktyka deviantnoi povedinky pidlitkiv: Navchalno-metodychnyi posibnyk do spetskursu “Psykhologhiia deviatsii” dlia studentiv spetsialnosti “Sotsialna pedahohika” u dvokh chastynakh. Chastyna II. Praktychna chastyna [Prevention of deviant behavior among adolescents: Educational and methodological manual for the special course “Psychology of Deviance” for students majoring in Social Pedagogy. Part II. Practical part] (2nd ed.). Kyiv [in Ukrainian].
3. Matokhniuk, L. O., & Shportun, O. M. (2020). Psykhologichni osoblyvosti proiavu tryvozhnosti u pidlitkovomu vitsi [Psychological features of anxiety manifestation in adolescence]. *Habitus*, 19, 157–163. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.19.27> [in Ukrainian].
4. Samoilov, A. M. (2014). Adyktivna povedinka yak odna z form deviantnoi povedinky pidlitkiv [Addictive behavior as one of the forms of deviant behavior in adolescents]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*, 41, 405–409 [in Ukrainian].
5. Shynkarenko, I., Mina, R., & Lukomska, A. (2021). Adyktivna (zalezha) povedinka yak forma deviantnoi povedinky [Addictive behavior as a form of deviant behavior]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 2(115), 560–566. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-6-560-566> [in Ukrainian].
6. Fedorova, L. A., & Ovadiuk, I. V. (2017). Dynamika shkilnoi tryvozhnosti [Dynamics of school anxiety]. *Shkilnomu psykhologu. Use dlia roboty*, 3, 14–17 [in Ukrainian].
7. Shevchenko, N. F., & Kaliuzhna, Ye. M. (2007). Hiperfunktsiia tryvozhnosti u pidlitkiv: Preventyivna stratehiia [Hyperfunction of anxiety in adolescents: A preventive strategy]. *Praktychna psykhologhiia ta sotsialna robota*, 7, 17–22 [in Ukrainian].
8. Maksymenko, S. D., & Krushelnytska, O. V. (2023). Psykhologhiia adyktivnoi povedinky u pidlitkiv: Kohnityvno-povedinkovy pidkhid [Psychology of addictive behavior in adolescents: A cognitive-behavioral approach]. H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
9. Zhelezniakova, Yu. V. (2017). Adyktivna povedinka yak naslidok subiektyvnoho pochtuttia samotnosti molodshykh pidlitkiv [Addictive behavior as a consequence of the subjective feeling of loneliness in younger adolescents]. *Teoretychni i prykladni problemy psykhologii*, 1, 75–83 [in Ukrainian].
10. Martynenko, B. V. (2024). Kohnityvno-povedinkova terapiia z pidlitkami, shcho potrebuiut korektsii zaleznoi povedinky [Cognitive-behavioral therapy for adolescents requiring correction of addictive behavior]. Chernihiv Taras Shevchenko National Pedagogical University [in Ukrainian].
11. Bidos, M. A. (2020). Vplyv simeinoho vykhovannia na vynyknennia adyktivnoi povedinky [The influence of family upbringing on the development of addictive behavior]. Ternopil National Technical University [in Ukrainian].
12. Blynova, O., Babatina, S., Dudka, T., & Odintsova, A. (2018). Sotsiokulturni ta psykhologichni vektory stanovlennia osobystosti [Sociocultural and psychological vectors of personality development]. *Vyshehmyrskiy V. S.* [in Ukrainian].

13. Baum, A. (1990). Stress, intrusive imagery and chronic stress. *Health Psychology*, 9(6), 653–675. <https://doi.org/10.1037//0278-6133.9.6.653>.
14. Humphrey, J. A., & Schmallegger, F. (2021). Theories of deviant behavior II: Contemporary perspectives. In *Deviant Behavior* (pp. 33–48). SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781544394947.n3>.